

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

Kwartaalblad
2007 / 0

In dit nummer o.a.:

- Twee excursies Oudheidkamer
- Een monument voor het ongedoopte kind
- Veepest in Agelo
- De brulfeneugers
- Twentse paddenstoel

Cototon

'*Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Berend Jager (hoofdredacteur), Frans Agterbosch, Willy Ahlers, Geert Bekkering, Jan ter Heegde en Frans Janssen.

Aan dit nummer werkten mee:

J.A. van Alsté, W. Rijkeboer, G.A.B. Nijhuis, R. Kemper, Z. Kolks, F.J.M. Agterbosch, E. Plokker, W. Ahlers, G. Bekkering, B. Jager.

Redactieadres

Blauwgras 48
7623GK Borne
tel. 074-2671053
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Mark Willemsen, penningmeester
Han Brummelman, lid
Riet Lutikhuis, lid
Jan Morsink, lid

Secretariaat van de vereniging

Postbus 40024
7504RA Enschede
secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon : 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten.

Lidmaatschap van de vereniging kost 24,50 euro per lid, echtparen 29,50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro. Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en bij boekhandel Broekhuis.

De kopij moet uiterlijk 8 februari 2008 bij de redactie zijn. Men kan richtlijnen aanvragen bij de redactie.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie en schenkingen:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuigkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud	Pag.
Van de voorzitter	03
Van de redactie	04
Kunst en historie: een monument voor het ongedoopte kind B. Jager	05
Column R. Kemper	09
Uit de collectie van de Oudheidkamer W. Ahlers	10
De brulfteneugers, een 'documentair' schilderij Z. Kolks	11
Gedicht: De brulfteneugers	12
De Oudheidkamer, een overzicht J.A. van Alsté	14
Collectie Oudheidkamer in TwentseWelle E. Plokker	16
Excursie naar Huis te Brecklenkamp en Lage W. Rijkeboer	18
Veepest in Agelo rond 1730 (deel 1) G.A.B. Nijhuis	20
Twentse paddenstoel	22
Excursie naar Het Lankheet W. Rijkeboer	23
Activiteitenkalender	24
Boekbespreking G. Bekkering	25

*Omslagillustratie: Fragment van het schilderij De brulfteneugers van L.J. Bruna
Zie artikel over dit schilderij op pagina 11.*

Van de voorzitter

Sedert enkele jaren is het een van de vurigste wensen van het bestuur van de Oudheidkamer Twente om tot de uitgave van een mededelingenblad te komen. Zodoende zou er een hechtere band tussen de leden kunnen ontstaan, aldus de voorzitter van de Oudheidkamer D. Jordaan in 1969 bij de eerste uitgave van *'t Inschrien*. Dit blad zou tot maart 2003 het periodiek blijven van de Oudheidkamer Twente en van het latere Van Deinse Instituut. *'t Inschrien* werd opgevolgd door het blad *typisch Twente* dat samen met enkele andere verenigingen wordt samengesteld. Een mooi, glossy magazine, maar minder geschikt als communicatiemedium voor de leden van de Oudheidkamer. De Vereniging Oudheidkamer is eind 2006 losgekoppeld van het Van Deinse Instituut dat per 1 januari 2007 door fusie is opgegaan in de stichting TwentseWelle. Het was een vurige wens van het huidige bestuur van de Oudheidkamer om het contact met de leden weer te versterken. Daartoe zijn al enkele nieuwsbrieven verstuurd; met het verschijnen van dit nieuwe kwartaalblad is de vertrouwde situatie weer hersteld.

Het bestuur heeft natuurlijk nagedacht over de naam van het blad en daarbij de naam *'t Inschrien* overwogen. Ook nieuwe namen waarin werd voortgeborduurd op het begrip oudheidkamer zijn de revue gepasseerd. De doorslag gaf de voorkeur van de enthousiaste redactie voor handhaving van de oude naam *'t Inschrien*. Een naam met een traditie van vijfendertig jaargangen en een begrip bij vele leden en bij cultuurhistorisch geïnteresseerd Twente. In de afgelopen decennia zijn er vele lokale oudheidkamers en verwante organisaties bijgekomen met vaak een uitstekend eigen periodiek. Om ons in dat geweld te onderscheiden kiezen we net als in het verleden, voor geheel Twente als ons werkgebied. Daarmee continueren we een traditie vanaf onze oprichting in 1905.

Het blad richt zich natuurlijk ook op de eigen vereniging en de eigen collectie.

Samenwerking met het museum TwentseWelle en met andere verenigingen is daarbij voor ons vanzelfsprekend.

Voor de inhoud van het blad grijpen we terug naar de doelstellingen verwoord in het eerste nummer van *'t Inschrien*. Het gaat om mededelingen over activiteiten, aangevuld met verslagen van excursies, lezingen, onderzoeken, opgravingen, vondstmeldingen, restauraties, schenkingen, aanwinsten en dergelijke.

Natuurlijk wordt er ook gecommuniceerd via de website www.oudheidkamertwente.nl en via e-mail met die leden waarvan het adres bij het secretariaat bekend is. Maar daarmee wordt een mededelingenblad op papier niet overbodig. Eerder omgekeerd. Door de veelheid en vluchtigheid van elektronische communicatie ontstaat meer behoefte aan een tijdschrift dat men kan meenemen of in een kast kan opbergen:

Het bestuur wenst de redactie veel succes met de realisatie van ons 'nieuwe' blad en verwacht dat mede door haar inbreng *'t Inschrien* weer een wezenlijke rol gaat vervullen binnen en buiten onze Vereniging. Ik verwijs nog even naar het motto van het schilderij van schilder Bruna dat het omslag siert. Het gaat hier om het uitnodigen van familie vrienden en burens voor een bruiloft. Zo hoopt het bestuur dat ons nieuwe blad u uitnodigt deel te nemen aan onze activiteiten of anderszins bij te dragen aan het behoud van het culturele erfgoed van Twente. Dat kan al door vrienden uit te nodigen lid te worden van de Oudheidkamer.

Jan van Alsté

Van de redactie

Verscheidene keren hebben leden van de Vereniging Oudheidkamer Twente hun teleurstelling uitgesproken over het feit dat 't *Inschrien* is opgeheven. De nieuwsbrief die incidenteel werd rondgestuurd, werd als een enorme achteruitgang ten opzichte van het oude blad ervaren.

De werkgroep Activiteiten van de Vereniging heeft zich daarom ingezet het tijdschrift een nieuw leven te geven door het aanstellen van een nieuwe redactie die zich met frisse moed aan het realiseren ervan heeft gezet.

De naam 't *Inschrien* blijft gehandhaafd ondanks het feit dat het blad dat voor u ligt een totale vernieuwing heeft ondergaan. 't *Inschrien* is een vertrouwde en vooral gewaardeerde naam die niet alleen in Twente maar ook ver daarbuiten grote bekendheid geniet. Het zou daarom van weinig historisch besef getuigen de naam op dit moment te veranderen.

Het blad, dat vier keer per jaar zal verschijnen, moet een typisch Twents blad zijn met artikelen over historie en archeologie, maar ook over natuur en landschap, die onze hele regio beslaan. We hebben een aantal vaste rubrieken in het leven geroepen wat 't *Inschrien* een duidelijke herkenbaarheid zal geven. Allereerst de activiteitenkalender, die de brug moet vormen tussen de leden onderling. Daarin treft u een opsomming van geplande activiteiten van de Vereniging aan: lezingen, cursussen, excursies, enzovoort. En natuurlijk verslagen van de gehouden activiteiten. Via dit blad kan het bestuur u op de hoogte houden van zijn doen en laten en van allerlei ontwikkelingen, bijvoorbeeld in het contact met de TwentseWelle. Voor informatie door de TwentseWelle hebben we ruimte in 't *Inschrien* gereserveerd. Omdat we een tijdschrift voor de hele regio willen zijn, willen we ook mededeling doen

van activiteiten van andere verenigingen. Aan u het verzoek, als u connecties hebt met andere verenigingen, hen van ons doel op de hoogte te stellen. Zij kunnen ons dan de nodige informatie doorgeven.

De Oudheidkamer beschikt over een uitgebreide collectie waardevolle zaken, waarover u elders in dit blad kunt lezen. In ieder nummer komt iets uit die collectie aan de orde. Ook de Twentse paddenstoel wordt een vaste rubriek, die van u enige interactie vereist én kennis van de Twentse geografie. Een andere vaste rubriek: Kunst en historie, waarbij telkens een link wordt gelegd tussen een bepaald kunstwerk en de historische achtergrond ervan. In dit nummer een artikel over monumenten ter nagedachtenis van ongedoopte kinderen.

Natuurlijk treft u een of meer boek-besprekingen aan.

Het bekende schilderij De brulfteneugers, waarvan de symboliek in dit eerste vervolnummer duidelijk moge zijn, en dat in het bezit is van de Oudheidkamer, wordt besproken. Daarbij hebben we ook een gedicht afgedrukt met de tekst zoals die door brulfteneugers op de boerderijen werden opgezegd. Verder het eerste deel van een artikel over de veepest in Agelo in de 18de-eeuw.

We hebben dit nummer '0-nummer' genoemd omdat we open staan voor suggesties en aanbevelingen van uw kant. We willen er immers met z'n allen een boeiend, interactief en informatief tijdschrift van maken!

Berend Jager
hoofdredacteur

Kunst en historie: een monument voor het ongedoopte kind

B. Jager

Nog niet eens zolang geleden werden kinderen van rooms-katholieke ouders die stierven voordat ze gedoopt waren, in ongewijde grond begraven. Het was een eeuwenoude traditie in het jaar 593 in het leven geroepen door paus Gregorius de Grote. De paus stond voor een religieus dilemma. Ongedoopte kinderen konden onmogelijk naar de hel gaan, omdat ze nog niets kwaads hadden gedaan, maar de hemel was ook geen optie, want ze hadden nog niet uit vrije wil voor het goede gekozen. De paus loste dit probleem op door het zogenoemde voorgeborchte te creëren, aanvankelijk limbo genoemd, wat rand of zoom betekent.

Voorgeborchte

Volgens de katholieke traditie was het voorgeborchte weliswaar een zalig oord, maar toch nog net geen hemel. De daar aanwezige zielen verkeerden niet in de aanwezigheid van God. Ze verbleven als het ware aan het randje van de hemel. In de harde aardse realiteit kwam dat randje ook heel expressief naar voren: de kinderen werden net buiten de gewijde grond begraven en dat was vaak onder de heg, in een strook die naar analogie van het limbo limbus infantium werd genoemd. De kerk had de regel dat als een kind dreigde te sterven er in allerijl een doop kon worden uitgevoerd, zelfs door leken, mits ze de woorden spraken: 'In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, amen.' Een oud-verpleegster, vroeger werkzaam in een katholiek ziekenhuis vertelde me dat ze als leek deze korte doopplechtigheid dikwijls had uitgevoerd. De door Gregorius de Grote ingestelde regel heeft onnoemlijk veel verdriet teweeg gebracht bij de ouders en de kerk heeft het ook altijd als een wat moeilijk te verkroppen regel ervaren. Een vergadering van theologen onder leiding van de huidige paus heeft op 21 april 2007 het voorgeborchte nietig verklaard. Daarmee werd het 'opgeheven' als zijnde in strijd met de universele liefde van God, die immers niet geneigd zal zijn een ziel te discrimineren.

Tradities

In zijn interessante standaardwerk over de

geschiedenis van de 'laatste eer' Thanatos besteedt de Enschedese funerair deskundige H.L. Kok ruim aandacht aan de ongedoopte kinderen.

Het kind werd bij voorkeur 's avonds begraven, alsof men zich schaamde voor het feit dat het niet gedoopt was. Meestal was de moeder er, logischerwijs, niet bij. Vaak werden doodgeboren kinderen in foetushouding in potten begraven. In sommige streken geloofde men dat de ziel van het gestorven kind in de buurt van zijn rustplaats rondzwierf en afwachtte tot de moeder opnieuw zwanger werd, waarna ze zich met de vrucht kon verenigen. In moerassige streken huldigde men vaak de opvatting dat de zielen van de kinderen als dwaallichtjes boven de moerassen zweefden.

Een lofwaardig initiatief

Het voorgeborchte is dus naar het rijk der fabelen verwezen en men besefte pijnlijk dat men de zielen van de vroeg gestorven kinderen schromelijk te kort had gedaan door ze van de gewijde zielen te isoleren. De gedachte aan een 'eerherstel' lag dus eigenlijk voor de hand en ook de gedachte aan een uiting van mededogen aan het leed dat de ouders was aangedaan. Deze gedachte heeft vorm gekregen door het oprichten van een monument ter nagedachtenis van het ongedoopte kind, iets wat op steeds meer kerkhoven werd en wordt gerealiseerd. Het allereerste monument in Twente bevindt zich in Reutum. Daar werd op 2 juli 2000 op initiatief van de Tubbergse pastor

Kerkhof-Jonkman een zwerfkei onthuld waarop een tekst staat uit psalm 71: *Van de moederschoot af was ik veilig bij u*. De symboliek ervan is duidelijk: de ongedoopte kinderen waren als zwerfkeien, nergens bijhorend, verloren in het land. Het Reutumse initiatief vond in onze regio uitgebreid navolging. Inmiddels staan er monumenten op kerkhoven in Ootmarsum, Hengelo, Vasse, Albergen, Zenderen, Weerselo, Rossum, Deurningen, Borne en Delden. En daarmee is de lijst vermoedelijk nog niet compleet.

Drie soorten monumenten

Een rondgang langs de verschillende monumentjes laat zien, dat de nagedachtenis in feite op drie verschillende manieren is vormgegeven.

In de eerste plaats heb je de zwerfkeien, voorzien van een tekst, waarin expliciet wordt aangegeven dat de kinderen er wel degelijk 'bij' horen. Dit type vind je bijvoorbeeld in Zenderen, Weerselo en Reutum.

In het tweede type is de gedachte aan een grafmonument nagevolgd. Albergen bijvoorbeeld heeft een ronde steen waarop enkele vlinders staan afgebeeld in een hoek van vijfenveertig graden rustend op een pilaartje. In Rossum lijkt de nagedachtenis nog het meest op een grafmonument: een rechtopstaande steen met een kruis erop en bovenop de steen de afbeelding van een musicerend engeltje. Het kerkhof aan de Deurningerstraat in Hengelo heeft een kleine gedenknaald van ongeveer anderhalve meter. Aan de voet liggen kinderspeelgoed en knuffelbeestjes.

Het meest origineel zijn die typen waarbij men een kunstenaar opdracht heeft gegeven

een kunstwerk te maken. Het is veel kunstenaars gelukt de gedachte aan eerherstel, maar ook de emotie van het geleden verdriet vorm te geven.

Vasse

In Vasse bijvoorbeeld vinden we een beeldje

In de handen van de Schepper

vervaardigd door Erna Visser uit Nutter. We zien twee handen die een kinderhoofdje vasthouden. Bij de kin van het kinderhoofdje prijkt een ontluikende roos. De twee handen zijn de handen van de Schepper, die het kindje liefdevol vasthoudt. De roos staat natuurlijk voor de liefde. Het kindje heeft het hoofdje geheven; de ogen zijn gesloten alsof het kind in stille meditatie en los van ruimte en tijd de aanwezigheid van het Goede ervaart. Een heel mooi, ingetogen beeldje.

Ootmarsum

Ook het kunstwerk van Berend Seiger dat we op het kerkhof in Ootmarsum vinden is van een bijzondere dramatische kracht. We zien een ranke, 'uitgerekte' vrouwengestalte die haar armen ten hemel heft. Op haar handen draagt ze een kind. De vrouw staat in een wirwar van 'takken' die haar benen omvatten. Ook de symboliek van dit kunstwerk is prachtig. Vaak werden de

... ten hemel heffen

kinderen onder de heg begraven, weggestopt als 'waardeloze' zielen. De vrouw tilt het kind uit de heg omhoog en heft het naar de hemel, zich zo ver mogelijk uittrekkend alsof ze zeggen wil: 'God, hier is mijn kind. Het hoort niet onder de heg, maar is in liefde u toevertrouwd.' In de tekst bij de plastiek wordt het kind zelf aan het woord gelaten:

*'U hebt mij uit de schoot gehaald
en veilig tegen de borst van
mijn moeder gevlijd.
Ik ben, nauwelijks geboren,
u toevertrouwd.
Van de moederschoot af
bent u toch mijn God?'*

Troost

Borne

Op 28 december 2006 werd op de Gemeentelijke Begraafplaats in Borne een bronzen beeld onthuld, een man en een vrouw voorstellend, die elkaar troostend omarmen. Het was in opdracht van de uitvaartvereniging Sint-Barbara vervaardigd door de Bornse kunstenaar Ruurd Hallema. De man en de vrouw stellen een ouderpaar voor, treurend om het verlies van hun kind. Het monument bevindt zich op een wat verscholen plek, net achter de kapel. Niet alleen de uitbeelding van de ouders, maar ook de tekst van een gedicht weergegeven op de platte steen waarop het beeldje staat, zijn geladen van emotie.

Het kunstwerk in Borne gaat niet uit van het ongedoopte kind, maar accentueert het verdriet van de ouders. Het hoofd van de vrouw, meer gesuggereerd dan scherp uitgebeeld, gaat verscholen tegen de borst van de man. Het hoofd van de man is licht gebogen; hij heeft zijn armen om haar heen geslagen. De rest

van het lichaam en de kleding worden meer gesuggereerd dan weergegeven. Juist door deze ruwe vorm wordt de bittere emotie van de twee figuren versterkt; door het verlies van hun kind, dat ook nog in ongewijde aarde begraven ligt, is de harmonie in het leven verstoord. De kunstenaar geeft dit op overtuigende wijze weer.

Het gedicht, vervaardigd door Hans Wools, secretaris van het bestuur van de uitvaartvereniging Sint Barbara, is eveneens sterk emotioneel geladen. *Waar eens een kind werd toevertrouwd aan ongewijde aarde ondraaglijk en verstild verdriet:*

begraven zonder waarde, staat nu een monument voor 't ongedoopte kind dat nooit een toekomst kreeg maar stil werd weggestopt in een verlaten hoek waar tranen vloeiden en eenieder zweeg.

... het gruis van deze tekst

gruis dat ontstaat als men de letters uitbikt op zichzelf waardeloos is, zo is ook in de ogen van de moederkerk het lichaampje van het kind niet goed genoeg om in gewijde aarde te worden begraven; het is in feite zonder waarde.

Het is heel jammer dat men bij het Deldense object geen kleine toelichtende maquette heeft geplaatst, want voor de beschouwer die

Delden

Dat de kinderen op het randje van het kerkhof werden begraven, wordt expliciet uitgedrukt in het kunstwerk van de Hengelose kunstenaar Pier van Dijk, dat zich in Delden bij de Oude Blasiuskerk bevindt. Dat kunstwerk bestaat uit een platte steen, die deels onder de muur die de kerk omringt, is geschoven, waarmee als het ware wordt aangegeven dat de ziel van het ongedoopte kind 'hunkert' naar een plek in de gewijde aarde. In het kunstwerk van Van Dijk ligt, zoals in de meeste monumenten in Twente die aan dit onderwerp gewijd zijn, het accent op de nietigheid en 'waardeloosheid' van het jong gestorven kind. Dit blijkt uit de tekst die in de steen is gebeiteld: *Onder deze steen rust het gruis van deze tekst.* Net zoals het

niet op de hoogte is van het doel van de platte steen, is de tekst van Van Dijk nogal cryptisch.

Het laat zich aanzien, gezien de actualiteit van het onderwerp, dat op nog meer plaatsen in Twente op de kerkhoven een monument voor het ongedoopte kind zal worden geplaatst.

Bronnen:

Twentsche Courant Tubantia, 29 december 2006

H.L. Kok, Thanatos, De geschiedenis van de laatste eer, Heeswijk 2005

Artikelen op internet

Gesprekken met pastor Kerkhof-Jonkman, Erna Visser en Berend Seiger

Column: Belang van archiefonderzoek

Robert Kemper, erve Alferink

Historisch onderzoek kent in Twente een lange geschiedenis. De Oudheidkamer Twente gaf hiertoe meer dan honderd jaar geleden de eerste gezamenlijke aanzet. Voor die tijd – de tweede helft van de 19de- eeuw – werd er wel geschiedenis beoefend maar gebeurde dat veelal op eigen initiatief, met een eigen visie en een eigen doel. Geerdink (1895) en Röring (1909/1911) publiceerden bijvoorbeeld wetenswaardige publicaties over de kerkelijke geschiedenis van deze streek. Zij deden onderzoek in allerhande archieven, zoals die in kerken, gemeente- en stadhuisen, havezaten en elders in de provincie te vinden waren. Hun werk getuigt dan ook van een noeste bronnenarbeid.

Desondanks hebben voornoemde werken ook een nadeel. Beide droegen geen wetenschappelijk karakter. De boeken zijn dan ook niet (of niet uitvoerig) geannoteerd. Desondanks zijn ze verheven tot standaardwerken voor de Twentse geschiedenis. Veelvuldig gebruik van de boeken leidde weer tot vele nieuwe wetenswaardige publicaties, die veelal op dit – en ander – onderzoek waren gebaseerd.

Dit brengt de nodige nadelen met zich mee. Vragen als 'Welke bronnen (lees: archiefstukken) werden gebruikt?' en 'Heeft de schrijver zijn bronnen juist en volledig geïnterpreteerd?' worden nauwelijks gesteld. Nieuw en uitdagend onderzoek wordt hiermee stilzwijgend vermeden. Een gelijksoortig karakter heeft ook 'Geschiedkundige aantekeningen op de havezathen van Twenthe' van G.J. ter Kuile (1911). Het zeldzame, prachtige en kostbare boekwerk is puur wetenschappelijk gezien

dan ook waardeloos. Desondanks werd het tot midden jaren '90 als hét werk over de Twentse havezaten gezien.

De reden waarom veel onderzoekers archiefonderzoek vermijden is veelal de tijdsdruk. Röring, Geerdink en Ter Kuile hebben er vele jaren over gedaan om hun onderzoek te verrichten. Archieven waren slecht bereikbaar en ook nog eens niet geïventariseerd. Hun werk dwingt in dat opzicht dan ook respect af. Vandaag de dag is dat anders. De grootste hoeveelheid archiefstukken uit Twente wordt in het Historisch Centrum Overijssel (HCO) te Zwolle bewaard. Tientallen jaren is door generaties archivariissen gewerkt aan het indiceren, beschrijven en toegankelijk maken van de schat aan provinciaal cultureel erfgoed dat op de onderzoeker te wachten ligt.

Op uitzonderingen na wordt daar – gezien het aantal bezoekers uit Twente in het HCO – helaas slecht gebruik van gemaakt. De eeuwenoude archieven van de drosten van Twente, de hof- en markearchivalia, de oud-rechterlijke archieven, maar ook nieuwe archieven als die van Van Heek & Co. en De Twentsche Bank zijn voor wetenschapper en amateur-historicus uitgebreid ontsloten. Maak daar dan ook gebruik van!

Uit de collectie van de Oudheidkamer

W. Ahlers

Onder de titel 'Uit de collectie van de Oudheidkamer' kunt u in elk nummer van 't Inschrien een beschrijving verwachten van een juweeltje uit onze collectie. We beginnen met een van de mooiste kaarten, waarop ook Twente voorkomt. De kaart omvat de provincies Groningen, Drenthe en Overijssel. U de hele kaart tonen is niet mogelijk. U zou op het verkleinde formaat nauwelijks iets kunnen zien. Ik heb daarom Twente eruit gelicht.

De kaart is gemaakt door de Franse cartograaf Nicolas Sanson die leefde van 1600 tot 1667. De Franse school leverde wetenschappelijk verantwoorde kaarten. Dit in tegenstelling tot de Hollandse school, die vooral kaarten maakte met mooie inkleuring en prachtige decoraties. Aangesteld als koninklijke cartograaf begon Sanson met het standaardiseren van lengtematen op kaarten als afgeleide van de omtrek van de aarde. Op deze kaart staan vijf schaalstokken afgebeeld. Wij kennen nu een nulmeridiaan over Greenwich bij Londen, maar deze afspraak is van veel latere datum. Sanson gebruikt als nulmeridiaan de Kaap Verdische eilanden.

Na het overlijden van Sanson namen zijn zoons de uitgeverij over en gingen samenwerken met de Franse uitgever Jaillot, zijn naam staat dan ook op deze kaart als uitgever genoemd. In 1681 verscheen een atlas met grotere en verbeterde kaarten van Sanson. Nadat er in 1692 een breuk ontstond tussen Sansons kinderen en Jaillot ging Jaillot samenwerken met Pierre (Piet) Mortier uit Amsterdam. Hij was uit Frankrijk afkomstig en had binnen ons land

Kaart van Twenthe

het alleenrecht voor het drukken van Franse kaarten en atlassen. Hij gaf de atlassen in de Nederlandse taal uit. Daarmee was de Hollandse dominantie voor het maken kaarten en atlassen voorbij.

Van deze kaart zijn er vele uitvoeringen. Als oudste jaartal is 1672 bekend, maar zijn er kaarten met het jaartal 1681, 1692, 1696 en ook kaarten zonder jaartal. De kaarten zijn telkens verschillend in meer of mindere mate ingekleurd. De kaart is 425 breed en 555 mm hoog. De kaart in onze collectie is uit het jaar 1700.

De brulfteneugers, een 'documentair' schilderij

Z. Kolks

Sinds 1922 bezit de Vereniging Oudheidkamer Twente het schilderij De brulfteneugers. Het met olieverf beschilderde doek is 100 cm lang en 82 breed. De signatuur en de datering, die linksonder op de voorstelling aanwezig zijn, verraden de maker en het jaar van vervaardiging: L.J. Bruna 1868.

Lambertus Johannes Bruna werd geboren in Enschede op 20 december 1822. Hij volgde een opleiding aan de Teekenacademieschool in Deventer. In die stad wordt hij in 1841 vermeld als leerling van Jan Jansen

Terug in Enschede was Bruna van 1855 tot 1865 tekenmeester aan de Bouwkundige Teekenschool en aan een particuliere tekenschool. Een andere bron van inkomsten voor hem was de fotografie. Bruna was één

Vredenburg, schilder en tevens tekenleraar. Van veel groter belang was de vorming van Bruna aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen (1842-1846). Deze instelling stond destijds bekend om haar zeer natuurgetrouwe weergave van onderwerpen uit het dagelijkse leven.

van de eerste fotografen in Enschede. Als schilder behoorde hij tot de kleine meesters, die in die stad werkzaam waren, zoals de uit Deventer afkomstige Bartus Peteri (1813-1896), en Christina Alida van Heek-Blijdenstein (1823-1859).

Wat de onderwerpen van zijn schilderijen betreft was Bruna zijn tijd vooruit. Hij schilderde veel voorstellingen die het platteland betroffen, onder andere interieurs en exterieurs van Twentse boerderijen. Hoewel vaak moeilijk te dateren staat wel vast, dat deze voorstellingen in een aantal gevallen ouder zijn dan de jaren tachtig van de 19de-eeuw, toen in de Nederlandse schilderkunst de belangstelling voor het leven op het platteland ontwaakte. Bruna wilde daarbij bestaande maar vooral verdwijnende tradities vastleggen, zoals in dit geval het mondeling ter bruiloft uitnodigen van gasten (een bij mijn weten intussen in Oost-Nederland uitgestorven

traditie). Misschien voorvoelde hij de bedreiging van dergelijk immaterieel erfgoed door de voortgaande industrialisatie, die de samenleving in en om een stad als Enschede op haar kop zette. Dat Bruna boerderij-interieurs schilderde met veel aandacht voor details en klederdracht was ongetwijfeld de vrucht van zijn opleiding in Antwerpen. Vanaf het midden van de 19de-eeuw was de keuze van alledaagse, zonder opsmuk weergegeven onderwerpen in de mode gekomen. Het werk van Bruna past goed in deze romantische stroming in de schilderkunst. De kunstenaar stierf in Enschede op 3 juni 1906.

Gedicht: De brulfteneugers

Deze en dergelijke rijmpjes of variaties hierop werden van oudsher door twee brulfteneugers, die versierde hoge hoeden droegen, opgezegd in boerenhuizen om de bewoners ter bruiloft

Twentsche Brulfteneugers-sprök

G'n dag in 't hoes
 Hier zet ik miene koez'
 Ik zol ow zeggen, ik weet nich wat.
 Ik zol ow neugen, ik weet nich woar.
 Now za'k mie'j eens bezinnen ...
 Loat mienen kamm'road meer beginnen:
 (Sloa 'n hond veur 'n bek, dat h'oetscheidt met blekken,
 En net zoo de wichter, dee lacht joo as gekken.)
 Wissinks Jan de Breugom
 En Greet Asveld de Broed
 Dee neugt ow Moandagmiddag oet
 Op 't vätken voezel of veer
 En vief, zes tönkkes beer.
 En 'n scheppel sökker
 En koffie met nen klont
 Dee zal ow smelten in den mond.
 En ne wanne vol rozienen
 Doar zö'j ow bi'j loaten verschienen.
 En 'n stuk van 'n schinken
 Doar kön i'j good op drinken.
 Wel 's middaags soep en vleisch wil etten,

Dee döf ook vork en leppel nich vergetten
 En 'n ieder wees zoo goed
 En zette ziene leerzen en schoo in 'n smeer
 Dan doot ow op de brulft de veute nich zeer.
 Want wi'j kriegt veer muzikaanten oet Wullen of Wettren,
 Dee komt met violen en klarinetten.
 En as dan de spölman begint te strieken,
 San zölt de jongs de mèkes ankieken.
 Wichter met de losse mussen,
 Könt de jongs zoo lekker kussen.
 's Morgens as de hanens kraeijt
 Zölt ze 't nog angoan of 't newwelt of wääit.
 Wi'j zölt scheeten met flinten en pistollen
 En wel nich meer goan kan, dee löt zich meer rollen. –
 En döt mi'j leed
 Dat mienen kamm'road nich wieder weet.
 Hee har motten neugen
 Hoes-ezetten
 Nums vergetten
 As de kat en de moes
 Dee bliewt in hoes.

En he'j ginnen borrel in hoes
 Gëw ons dan 'n trad worst op de voest,
 Heb i'j ons now good verstoan
 Dan kö'w 'n huuskën wieder goan.

Uit: G.J. ter Kuile, *Ons Twenthe*, proza en poëzie uit en over Twenthe (1919)

Gouache: *Brulfteneugers* van H. Valkenburg

De Oudheidkamer, een overzicht

Jan A. van Alsté

De Vereniging Oudheidkamer Twente is op 27 oktober 1905 opgericht en heeft als oudste oudheidkamer van Twente een bijzonder mooie collectie kunnen opbouwen die uit het gehele gebied afkomstig is. Nu, meer dan honderd jaar later, is de rol van de Vereniging als beheerder van het culturele erfgoed van Twente zeker niet overbodig. Het is de overtuiging van het bestuur dat een vereniging van betrokken mensen de beste garantie is voor het behoud van het culturele erfgoed van Twente. Soms gaan er stemmen op die zeggen: 'Waarom ga je niet op in TwentseWelle? Waarom hechten jullie zo aan het behoud van je Vereniging met alles wat daarbij komt kijken?'. Het antwoord is dat de Vereniging Oudheidkamer Twente in de afgelopen 100 jaar de garantie is gebleken voor de opbouw en het behoud van een indrukwekkende collectie. Mede dankzij de Vereniging beschikt Enschede over het Rijksmuseum Twente en is de collectie bewaard gebleven toen die uit dat museum werd gezet. Vervolgens is het Van Deinese Instituut opgericht, dat inmiddels is opgegaan in de TwentseWelle. De Oudheidkamer steunt de TwentseWelle, het nieuwe museum op het Roombeek, door een aanzienlijke donatie in geld verkregen uit de verkoop van het Elderinkshuis en door het langdurig in bruikleen geven van haar collectie. Maar de Vereniging blijft eigenaar en garandeert daarmee dat de collectie ook de komende honderd jaar wordt gevrijwaard van allerlei modieuze tendensen in museum- en overheidsland.

Enkele belangrijke data

- Oprichting en huisvesting in de Langestraat te Enschede (1905)
- Verhuizing naar het voormalige laboratorium van Stedelijk Lyceum (1927)
- Opening van het Rijksmuseum Twente met daarin onze collectie (1930)

- Kwartaalblad 't Inschrien (1968 – 2003)
- Gedwongen vertrek uit Rijksmuseum Twente (1993)
- Aankoop en ingebruikname van het Elderinkshuis (1994)
- Met de Twente Academie in het Van Deinese Instituut (1996)
- Het Van Deinese Instituut gaat op in de TwentseWelle (2007)
- Verkoop van het Elderinkshuis (overdracht 1 oktober 2007)
- Herstart van kwartaalblad 't Inschrien (2007)
- Permanente expositie van onze collectie in museum de TwentseWelle (2008)

Wat is er gebeurd sinds het verschijnen van de laatste 't Inschrien in maart 2003?

Het Van Deinese Instituut, dat de Oudheidkamer samen met de Twente Academie had opgericht, via een fusie, is

Elderinkshuis, Enschede

opgegaan in de stichting TwentseWelle, gaf bestuurlijke spanningen in de Oudheidkamer. De grote belangstelling voor het honderdjarig bestaan van de Vereniging was echter een duidelijk signaal voor haar levensvatbaarheid.

Het bestuur is verjongd en een nieuw toekomstperspectief gebaseerd op de oude uitgangspunten van de Vereniging werd gedefinieerd. De collectie is langdurig in bruikleen gegeven aan het nieuwe museum TwentseWelle. Afgesproken is dat onze leden drie keer per jaar gratis toegang krijgen. De Oudheidkamer streeft er naar om jaarlijks een publieksgerichte activiteit in samenwerking met de TwentseWelle te organiseren.

Toekomst

Het Elderinkshuis is verkocht en de collectie van de Oudheidkamer is overgebracht naar het nieuwe museum TwentseWelle. De Vereniging is voor haar vrijwilligers en secretariaat nog op zoek naar een geschikte ruimte waar werkgroepen bijeen kunnen komen, vergaderingen worden gehouden en projecten worden uitgevoerd. We denken aan een locatie in of nabij de TwentseWelle, dus in het Roombeekgebied in Enschede.

De Oudheidkamer is hard op weg weer een bruisende Vereniging te worden met lezingen, excursies, publicaties en exposities. Denk aan het bezoek in het voorjaar van 2007 aan de Jan Mankes tentoonstelling in Assen, in samenwerking met Van Lanschot Bankiers, aan de recente excursies naar Het Lankheet in Haaksbergen en aan het landgoed de Brecklenkamp en het nabijgelegen Lage. Er staan voor het winterseizoen weer lezingen op het programma en een cursus Twentse Geschiedenis! Als het museum TwentseWelle geopend is, geeft dat ook allerlei mogelijkheden voor nieuwe activiteiten. We zijn er nog niet, maar zijn wel goed op weg dankzij vele gemotiveerde en getalenteerde vrijwilligers.

Over de continuïteit van het blad *typisch Twente* bestaat helaas nog geen duidelijkheid. Hierover zullen met directeur Kees van der Meiden van de TwentseWelle nadere afspraken gemaakt moeten worden. Het initiatief ligt bij de TwentseWelle. Maar op de verschijning van 't *Inschrien* kunt u de komende jaren weer rekenen!

De collectie van de Oudheidkamer in de TwentseWelle:

- Bibliotheek
- Historisch Archief
- Munten en penningen
- Kaarten
- Prenten
- Schilderijen
- Textilia
- Realia
- Ansichtkaarten

Activiteiten voor en door leden:

- Excursies
- Cursussen
- Publicaties
- Vrijwilligers netwerk
- Werkgroepen
- Kenniscentrum
- Kwartaalblad
- Exposities in de TwentseWelle

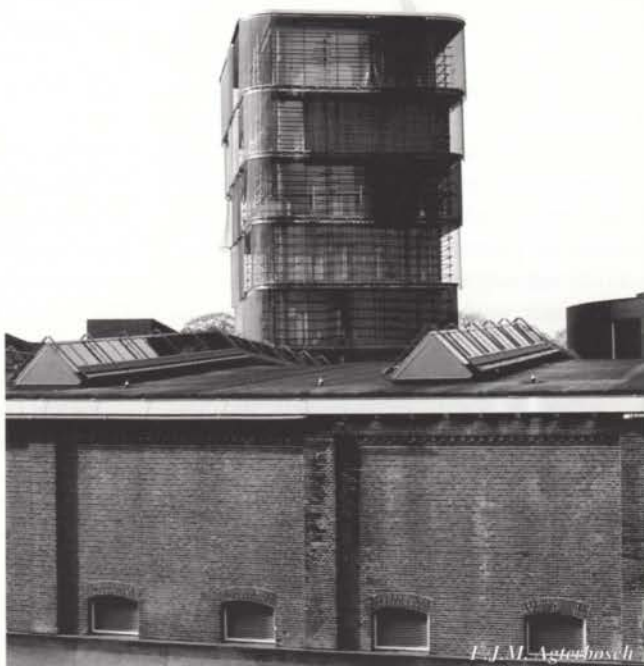
Collectie van de Oudheidkamer Twente in de TwentseWelle

E. Plokker

Een ieder die al een kijkje heeft kunnen nemen in de TwentseWelle, heeft kunnen zien dat er veel stof ligt én dat er op verschillende plekken in het museum collecties opgeslagen zijn.

Het zichtbare deel van de collectie staat in de tentoonstelling. In een grote vitrinekast van 120 meter lang, 5,5 meter hoog en soms 5 meter diep zijn ongeveer 3500 voorwerpen uitgesteld. Het zijn collectiestukken, waarvan ongeveer één derde afkomstig is uit het Natuurmuseum Enschede, één derde uit museum Jannink en één derde uit de collectie van de Oudheidkamer. Het lijkt weinig, 3500 voorwerpen, maar het is ongeveer tussen de 5 en 10% van de totale collectie die te zien is. De meeste musea hebben vergelijkbare percentages. Te zien zijn niet altijd de fraaiste of belangrijkste collectiestukken. Het zijn voorwerpen die het verhaal ondersteunen dat verteld wordt in de tentoonstelling. Die ondersteuning gebeurt straks wel op bijzonder fraaie én museaal verantwoorde wijze.

geeft geen warmte én geen uv-straling af. En dat is belangrijk voor het behoud van museale objecten. Onderin de vitrines bevinden zich klimaatinstallaties. Deze zorgen ervoor dat het stof buitengehouden wordt en de temperatuur en luchtvochtigheid gereguleerd kunnen worden.

TwentseWelle in aanbouw

In de vitrines komt een show-verlichting. Deze showverlichting bestaat uit computer-aangestuurde led-lampjes die elke gewenste kleur kunnen aannemen. Is er niemand in de buurt, dan staat de vitrine in screensaverstand en wordt er af en toe een object belicht. Komt een bezoeker in de buurt, dan gaat de vitrine 'leven'. Led-verlichting is duur, maar energiezuinig, gaat lang mee,

In de depots waar de rest van de collectie opgeslagen ligt, bevindt zich ook een klimaatinstallatie. De meeste objecten liggen opgeslagen in metalen rolstellingen of houten staande stellingen. De objecten liggen 'soort bij soort'. Dus de hoeden liggen bij hoeden, of ze nu uit de collectie van Museum Jannink of uit de collectie van de Oudheidkamer komen.

Helaas is het niet mogelijk om alles binnen ons museum op te slaan. Een oplossing is gevonden op de vliegbasis Twente, waar we gebruik gaan maken van enkele voormalige garages. Omdat de ruimtes daar niet klimaatgecontroleerd zijn, bekijken we nauwkeurig welke objecten naar deze garages kunnen. Het betreft dan bijvoorbeeld grote machines uit Jannink of grafstenen van de Oudheidkamer.

Voorwerpen zijn nu dus 'soort bij soort' neergezet en op deze wijze kunnen wij de spullen enigszins terugvinden. Begin september zijn de registratiebestanden, met daarop de collecties- en boeken van de Oudheidkamer, museum Jannink en het Natuurmuseum aangeleverd bij de firma Adlib. Het zijn verschillende soorten collecties die ook op verschillende wijzen ontsloten zijn. Voor de bezoekers van de tentoonstelling, van de mediatheek, van de website, maar ook natuurlijk voor collectiebeheerders, medewerkers en vrijwilligers is het van groot belang dat de collecties geïntegreerd worden en op eenvoudige wijze zijn in te zien. De firma Adlib maakt een proefversie. Het resultaat van deze zogenaamde 'bestandsconversie'

moet één database zijn waarin alle boeken, foto's, schilderijen, vogels, etcetera, opgenomen zijn. Het is natuurlijk van groot belang dat alle objectgegevens goed overgezet zijn. En we bewaren de originele bestanden natuurlijk.

Deze database zal straks op de server van de TwentseWelle gezet worden. Bezoekers krijgen een eenvoudig 'zoekveld', met als uitkomst alleen die gegevens waarvan wij willen dat de bezoekers ze zien.

Museummedewerkers en vrijwilligers kunnen meer toegangsrechten krijgen, bijvoorbeeld om gegevens te wijzigen. Het programma ziet er voor een museummedewerker dus anders uit.

Het selecteren van objecten uit die database zal straks zeer eenvoudig gaan. Een lijst met alle nummers van 1045 t/m 1261 is op eenvoudige wijze te selecteren, waarna de mogelijkheid bestaat om deze lijst mét gegevens op te slaan in een Word-, Excel- of Accesbestand. Proefversies die wij gezien hebben zien er bijzonder gebruikersvriendelijk uit.

Het belangrijkste ontbrekende onderdeel van die database is de standplaatsregistratie. Na de verhuizing heeft alles immers een nieuwe plek gekregen. In 2008 richten wij alle energie op het invoeren van die standplaatsgegevens. Wij kunnen dat niet alleen, dus alle hulp is welkom!

Excursie Huis te Brecklenkamp en Lage

W. Rijkeboer

Ergens in de jaren '70 van de vorige eeuw leidde de journalistieke plicht mij naar 'De Brecklenkamp', zoals de jeugdherberg in de buurt bij Lattrop kortweg werd genoemd. Ik weet niet meer voor welke klus, maar er was wat te doen, wat belangrijk genoeg was voor de krant. Uit mijn geheugen diep ik nog slechts op dat het een donkere herfstige avond was en dat ik wél even moest zoeken. Tomtoms bestonden nog niet.

In mijn herinnering was het gebouw nogal haveloos, stond het tamelijk dicht aan de weg en ik geloof dat er iets van een gracht of zo omheen lag. Van de rest weet ik niks meer. In elk geval maakte het pand bij die eerste kennismaking niet die indruk op mij als zaterdag 22 september jl. tijdens de excursie van de Oudheidkamer. Want dat daar iets is veranderd staat als een paal boven (gracht)water.

Later zijn mijn vrouw en ik er nog wel eens weer langs gereden en even gestopt. Zo van: kijk, daar ben ik wel eens in geweest. Soms maakten we er wat foto 's, die ik toch eens wil opzoeken om ze te vergelijken met de actuele situatie. Zo hebben veel bewoners van deze

regio - maar ook van ver daar buiten - wel hun herinnering aan het Huis te Brecklenkamp (de officiële naam).

Daarom was het bezoek een goed idee van de activiteitencommissie. Nostalgie is meer dan louter een ouderdomsverschijnsel.

Onder de 63 deelnemers waren er nogal wat die in hun jeugd in de toenmalige jeugdherberg hebben verbleven en het huis graag terug wilden zien. Anderen kenden het alleen van de buitenkant, maar iedereen was nieuwsgierig wat er in de loop der tijden van was gekomen. En dat laatste is niet gering, want sinds Gerrie en Matthijs Wanrooij het in 1990 hebben verworven en zich vol overgave en inzet op de jaren vergende restauratie stortten, heeft het Huis te Brecklenkamp geleidelijk de allure van een kasteel gekregen. Je moet er wel verliefd op zijn om zo 'n huis te bewonen, een dergelijke prestatie te leveren. Met de aankoop was evenwel tegelijkertijd het openbare karakter voorbij. Anno 2007 heeft het pand een luxe woonfunctie met rondom een slotgracht en een voor het publiek afgesloten parkachtige tuin. 'Als wij huis en tuin zouden openstellen staan we hier elke dag groepen te

W. Rijkeboer

Watermolen van Lage

ontvangen en houden we geen tijd meer over voor de instandhouding en ander werk', vertelde Gerrie Wanrooij.

Het bezoek was dan ook een buitenkansje. Behoudens familie, intimi en enkele keren per jaar de bezoekers van 'kasteelconcerten' in de 'ridderzaal' komt er eigenlijk niemand meer.

Gastvrij leidde Matthijs, zelf lid van de Oudheidkamer, de gasten door het in passende stijl ingerichte interieur. Veertien jaar wonen de Wanrooij's er nu. Gerrie: 'Daarvóór woonden we in Hazerswoudedorp (Zuid Holland), maar ik kom zelf uit Twente. Ik kende de naam Brecklenkamp, maar was er nooit geweest. Na de oorlog is het huis een jeugdherberg geworden en daarna is er niets meer aan gedaan. Kun je je voorstellen hoe wij het aantreffen. Het hele dak moest er af en worden vernieuwd'. Door hun levenswerk heeft Twente er een parel bij.

*De 'kasteelheer'
en zijn echt-
genote ten
voeten uit*

Van boerderij tot havezate

Oorspronkelijk was het Huis te Brecklenkamp een boerderij, die in 1635 werd gebouwd door Johan Hendrik Moerbekke. De adellijke familie Bentinck maakte er 18 jaren later een havezate van. Rond 1800 kwam het pand in handen van burgemeester Zeegers van het naburige Lage. Na het overlijden van diens dochter Heloïse bleef het 40 jaar onbewoond. Heloïse ligt achter het priel op het terrein begraven en volgens de overlevering waart haar geest er nog steeds rond, waarschijnlijk vooral in de duistere uren.

Het huis raakte in verval, maar kwam in 1941 in bezit van één der Enschedese fabrikanten Van Heek, die het liet opknappen. Na de oorlog werd het eigendom van de Nederlandse Jeugdherberg Centrale. De weg liep toen nog vlak voor het gebouw langs. In 1990 werd het verkocht aan de familie Wanrooij, die het met veel liefde aan de hand van documenten, tekeningen en schilderijen restaureerde en in de oude luister herstelde.

Onze tocht leidde verder naar het twee kilometer verderop gelegen Duitse dorp Lage, bekend van de kasteelruïne. Doel was de watermolen, die net als de omringende boerderijen (te herkennen aan de zwart omrande witte luiken) en het kerkje eigendom is van Twickel. Graan wordt er gemalen tot meel en lijnzaad geperst tot olie. Een zak van 50 kilo levert zeven liter olie op. Voor drie euro bemachtigde ik een flesje. Goed voor zowat alle kwalen, volgens het etiket.

Excursie Huis te Brecklenkamp

Veepest in Agelo rond 1730 (deel 1)

G.A.B. Nijhuis

Dit artikel gaat over de ziekte van het vee (koeien en schapen) in het 18de-eeuwse Twente en de pogingen de dieren te genezen. De vraag waarvan de koeien en schapen toentertijd ziek zijn geworden zal wel altijd onbeantwoord blijven. Een oorzaak is wellicht slecht en weinig gras en hooi, vaak uitsluitend heide als voedsel. In de 18de- eeuw kwam de veepest voor, zelfs in drie periodes. Wordt tegenwoordig bij een ernstige besmettelijke ziekte onder de dieren onmiddellijk geruimd, vroeger was dat anders. Veel boeren gingen dan ook niet, wat verplicht was, over tot het doden van hun zieke dieren, maar probeerden ze te genezen.

Koeien en schapen werden voornamelijk voor de mestproductie gehouden. Melk was bijzaak. De runderdichtheid was gering. Een koe bracht nagenoeg haar gehele leven op dezelfde boerderij door. De boer had er alle belang bij om zijn vee in leven te houden, want het was voor hem nagenoeg zijn enige kapitaal en een indirecte voedselbron. Het Twentse heidevee was klein, schraal en mager. Rond 1810 was de melkgift 1000 liter op jaarbasis, de helft van wat de koeien in Holland produceerden. De Twentse zandgronden behoorden tot de armste gebieden van ons land. De stalling -elke nacht werd het vee op stal gezet- in de potstallen van de 'losse huuskes' bevorderde de gezondheid bepaald niet.

De meeste gewaarde boeren hadden naast hun bouwlanden, voornamelijk graanverbouw, eigen weilanden. Deze vloeiveilanden hadden ze voornamelijk voor de hooiproductie. Het vee graasde op de gemeenschappelijke gronden, de onontgonnen heidevelden. In de bossen was voor hen geen voedsel te vinden; de eikels en beukennoten waren in de herfst voor de varkens.

Regels

In de 18de-eeuw heeft de veepest tot drie keer toe de rundveestapel tot een kwart van de oorspronkelijke grootte teruggebracht, respectievelijk van 1713 tot 1720, van 1744 tot 1765 en van 1768 tot 1775 verspreidde de pest zich vanuit het oosten (Azië, Rusland, de Balkan) over West-Europa. Ook buiten

deze bovengenoemde periodes heerste de 'de grasseerende quade ziekte en inkankerend quaed der besmettelijkheid', maar minder heftig. Officiële maandelijks biddagen werden ingesteld, plakaten werden uitgevaardigd. Deze besluiten door de Staten van Overijssel afgekondigd, hadden onder andere betrekking op het verbod van invoer van rundvee, huiden, vlees en hooi. Elk ziek beest moest direct worden gedood en begraven 'om geen andre huizen, of menschen door de vehemente stanck, die bij sulcke beesten is, te infecteren'. Ze moesten op een bepaalde diepte worden begraven en bedekt met ongebluste kalk.

Gebrek

Voornamelijk de tweede en derde veepestperiode trok een grote wissel op de gezondheid van de bevolking. Juist in de tweede helft van de 18de-eeuw kende Twente een bevolkingsexplosie. Vele gezinnen woonden op één boerenerf in allerlei bouwsels. Te begrijpen valt dat er voor al deze mensen door het sterven van veel vee gebrek aan mest en dus ook aan graan voor brood was. De aardappel, in het laatste kwart van de 18de-eeuw geïntroduceerd, werd aanvankelijk alleen door de adel én het vee gegeten. Pas in de jaren tachtig werd de aardappel door de gewone man verbouwd en gegeten. Vlees was voornamelijk afkomstig van varkens, schapen(?) en kippen en verder at men vis uit de 'visscherijen' die in grote aantallen bij erven aanwezig waren.

bij erven aanwezig waren.

De jacht was een heerlijk recht: wild mocht voornamelijk door de adel worden geschoten en ook gegeten.

Aanvoer

In de 17de- en 18de-eeuw werden jaarlijks vanuit Scandinavië duizenden koeien en ossen, via Duitsland de Republiek ingevoerd. Deze dieren zorgden in de Nederlanden voor voldoende vlees én veel vlees was als proviand nodig op de handels- en oorlogsschepen naar de Oost en de West.

Besmet buitenlands vee werd geweerd, maar mocht als het genezen was wel worden ingevoerd. Ook mochten Twentse boeren hun vee aanvullen door het in Duitsland te kopen. Vaak was dit ook al 'gebeterd' vee. De Hollandse en Duitse veehandelaars moesten aan een aantal voorwaarden voldoen. Zo moesten ze zogenaamde 'attestaties' (schriftelijke bewijsvoering) overleggen van de herkomst van het vee. Daar werd nagenoeg de gehele 18de- eeuw tegen gezondigd (1). Het zal duidelijk zijn: in de 18de- eeuw was het vee erg duur. Voor elke koe die vanuit Duitsland ingevoerd werd, was Fl. 6, - aan rechten verschuldigd.

Lijsten en plakaten

Waarschijnlijk al vanaf het uitbreken van de ziekte waren de boeren verplicht het jaarlijkse aantal bezwene dieren bij het plaatselijke gerecht op te geven. Onlangs kwam ik lijsten tegen over het jaar 1729 en 1730 van het vroegere (vóór 1811) landgericht Ootmarsum (de vroegere gemeentes Tubbergen en Denekamp)(2). Deze zijn op de gelukkig bewaard gebleven. Van de andere Twentse Gerichten zijn geen aantallen van dat jaar bekend.

Door de grote sterfte in de eerste periode probeerde de overheid, onder andere met plakaten de pest zoveel mogelijk tegen te gaan.

De Ridderschap en Steden, de toenmalige Provinciale Staten gaven met het plakkaat van 21 april 1717 (HCO 3.1 / 698, 952) bevel

– via de rechter van de landgerichten- van het gestorven vee van dat afgelopen jaar een register op te maken. De rechter, op zijn beurt, geeft de boermannen (markebestuur) opdracht deze op te maken.

Een zekere Jacob Davy, richter van het landgericht Ootmarsum, heeft hieraan gehoor gegeven. Van alle Twentse landgerichten zijn waarschijnlijk alleen van de marken (en het dorp Denekamp) van het landgericht Ootmarsum lijsten bewaard gebleven. Deze bevatten aantallen van het gestorven vee (schapen en koeien en soms ook varkens) ' sedert den jare 1729: tot hier toe sijn afgestorven, in warheydt kennisse hebbe dese eygenhandig getekent binnen ootmarsum den 31 maart 1731. (w.g.) Jacob Davy'. Hieruit valt op te maken dat het lijsten uit de jaren 1729 en 1730 zijn en mogelijk tot april 1731. Van sommige marken is het aantal gestorven schapen helaas niet vermeld. Voor Agelo staat alleen het aantal vermeld: 'noch de scheper an schape verloren 215'. Evenmin is het aantal varkens opgenomen. Voor Agelo zijn de koeien onderverdeeld in 'koene guste en kalver'. Slechts twee kalveren staan vermeld: bij 'Houtwijck'. Het manuscript geeft een lange namenlijst van boeren 'van de verstorven be(e)sten van agel'. Hieronder en op de volgende pagina een deel van de namenlijst:

getkatte 7 (koeien) 6 (guste)
 olde getkatte - 2
 Jan in de landeweer 2 -
 westenagel 3 1
 oude westenagel 1 -
 mukatte 3 -
 wijgerinck 6 4
 de mijjier 6 4
 oude mijjier 1 1
 abahamijnck 4 4
 oude abahaminck 1 1
 houtwijck 7 4
 oude houtwijck - 1
 everegbert - 2
 bosman 6 3
 oude bossinck 1 -
 menert 6 3

oude tuininc 1 -
 (uyt het binnevelt):
 stolgert 1 -
 brijl Lambert 1 1
 brijl jan 3 -
 Luikes kamperinc 3 1
 oude velthuis 5 -
 gebbe 1
 gervelinck 3 2
 olde gervelinck 2 2
 tieman 3 1
 oude tieman 1 -
 kolthoef 4 2
 oude kolthof 3 -
 stegijan 5 2
 schuirijnck 4 2
 oude schuirhuis 1 -
 toenmans ijan 1 2
 jan in de landeweer 2 2
 asman 1 -
 oude asman 1 -
 wijnkelijan 6 5
 laman 6 5

oude lahuis - 4
 sleijderman 6 3
 oude sleider 1 -
 nuhuis 4 3
 oude nuhuis 4 2
 frans wijllem 1 -
 knippert 1 -
 smit snider 1 2
 smit hendriek 1 2
 velt albert 2 1
 broekhuis 1 4
 oude broekhuis - 2
 duisman 3 5
 oude duis 1 -
 weghuis 1 -
 brugginck 1 3
 oude brugginck - 2
 ijakop wijginck 1 4
 kamphuis 3 2
 maethuis 4 6
 maet grete 1 1
 brunger 2 2
 raetger 2 8

wijgman 2 1
 oude wijginck 1 1
 smithuis 1 1
 stevelman 1 1
 marsijan 3 3
 vijncken gerrijt - 3
 koepman 2 1
 hoeverhuis 2 1
 oude hoeverhuis 1 1 .
 lubbert in olde Wijcherink - 1
 vijnken ijan 1 1
 de scheper 1 1
 rolefs hendriek 3 -
 geert in olde westenagel 1 - .

In totaal 175 koeien, 145 guste koeien en twee kalveren werden het slachtoffer van de pest.

Deel 2 in het volgende nummer van 't Inschrien

Twentse paddenstoel

Doe mee aan de puzzelwedstrijd en win een leuke Twentse scheurkalender.

Beantwoord de twee onderstaande vragen en stuur de antwoorden naar de redactie van dit blad: Blauwgras 48, 7623GK Borne, e-mail: redactie@oudheidkamertwente.nl

Vergeet niet uw naam, adres en telefoonnummer te vermelden.

Stuur uw oplossing in voor 31 januari 2008.

- Waar staat de paddenstoel op bovenstaande foto?
- Welk bijzonder historisch gebouw staat aan deze weg?

In het volgende nummer wordt aan dit historische gebouw een artikel gewijd.

Excursie Het Lankheet

W. Rijkeboer

Op 14 juli 2007 bezochten ruim veertig leden van onze Vereniging Het Lankheet. De voor alle zekerheid meegebrachte paraplu's hoefden niet te worden ontvouwd en telkens als de zon doorbrak, was het zelfs warm. Het was een dag met het type weer dat de Nederlandse zomer zo kenmerkt: dikke, dreigende wolken en grote delen helderblauwe lucht wisselden elkaar af. Lekker om te wandelen en dus uitermate geschikt voor de excursie door het waterpark Het Lankheet bij Haaksbergen.

De deelnemers werden ontvangen met koffie en krentenwegge op het Erve Bruggert (een aanrader, ook voor een 'eenvoudige doch voedzame maaltijd'). Daarna ging het in groepen onder leiding van Kees Müller, Gerrit Olink en Hendrik Scholten van de Historische Kring Haaksbergen de paden op de bossen in.

Het landgoed Het Lankheet beslaat ongeveer 500 hectare en ligt tussen Haaksbergen en Eibergen. Vroeger bestond het uit heidevelden veenmoerassen, vandaar de naam Het Lankheet ('heet' is dialect voor heide). In de middeleeuwen waren er voornamelijk bevroede weilanden. Het gebied werd rond 1900 heringericht door Gerrit Jan van Heek senior. Hij liet het bevoeiingssysteem verbeteren en uitbreiden met stuwen en duikers, maar rond 1920 raakte het door de uitvinding van kunstmest in onbruik.

Gerrit Jan van Heek junior was net als zijn voorganger een natuurliefhebber. Hij verzamelde natuurschilderijen van kunstenaars uit de 19de- eeuw en schonk die in de jaren 30 aan het Rijksmuseum Twenthe, dat ze helaas in depot houdt en ze nog maar zelden laat zien. Junior verwaarloosde Het Lankheet niet, evenmin als zijn nazaten. Er grazen tegenwoordig Frans-Spaanse paarden, die de vegetatie goed onderhouden. Door verdroging gingen de natuurwaarden de laatste halve eeuw echter toch achteruit.

Om de waterhuishouding te herstellen is met Europese subsidie een spectaculair plan ontwikkeld, waarin verschillende partners participeren. Dat zijn Wageningen UR/Plant Research, de provincie Overijssel en de KNHM, het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de Stichting Leven met Water. Een ingenieus systeem van pompen houdt de waterstand op peil. Wetenschappers van de universiteit van Wageningen experimenteren met dit proces. Rietvelden zuiveren het water, dat vervolgens via oude beekbeddingen naar de broekbossen van Het Lankheet stroomt.

Hoe dat in zijn werk gaat is ook zonder leiding te zien. Op in het gebied verspreid staande borden wordt uitleg gegeven. Men komt dan evenwel niet op alle plaatsen die onze gidsen met de deelnemers betraden. Maar zelfs alleen al om te genieten van het verrassend fraaie landschap is het de moeite waard Het Lankheet te bezoeken. Zo mooi en zo dicht bij huis. Bekijk dan in het park meteen ook het waterkunstwerk met bescheiden theatervoorziening van de Schotse landschapkunstenaar Jim Buchanan.

Niervormige staptegels in het kunstwerk van Jim Buchanan

Activiteitenkalender

Cursus Vereniging Oudheidkamer Twente

Onderwerp	Invloeden van de Germanen op de Twentse samenleving.
Data	Zaterdag 2, 9, 16 en 23 februari 2008.
Tijden	9.30 - 10.00 uur ontvangst met koffie. 10.00 - 12.00 uur cursustijd. 12.00 - 13.00 uur mini-excursie.
Plaats	Oale Schöp bij erva Morselboer, Infocentrum Heemkunde Borne. Watertorenstraat 13 te Borne.
Cursusleiders	Gerard Seyger en Henk Woolderink.
Cursusbijdrage	€ 40,-.
2 februari	De begrippen sala (salja) - hof - borg - kerk . Het ontstaan van Twentse steden en dorpen.
9 februari	Germaans erfrecht - de ondeelbaarheid van boerderijen.
16 februari	Markenstelsel - merkenrecht.
23 februari	Germaanse invloeden op taal - kerstening - gebruiken.

Nadere informatie en een inschrijfformulier:

secretariaat@oudheidkamertwente.nl of Postbus 40024, 7504 RA Enschede.

De aanmeldingen worden in volgorde van binnenkomst behandeld.

Bijeenkomsten Studiekring Historische Cartografie, studiekring van de Oudheidkamer Twente/TwentseWelle:

In verband met de verhuizing van het Van Deirse Instituut naar de TwentseWelle is op dit moment niet bekend waar de bijeenkomsten zullen worden gehouden. Ook de invulling van het programma is hierdoor ietwat door elkaar geschoven. De bijeenkomsten worden gehouden op de derde zaterdagmorgen van de maand. Nadere informatie: zie de website van deze groep. <http://www.historischecartografie.nl> . Het is noodzakelijk dat u uw komst aanmeldt bij het contactadres: Bornsestraat 79, 7556 BC Hengelo, telefoon 074 - 243 83 19 of via de website.

Lezingen Twentse Cultuurhistorische Vereniging

Op 18 januari 2008 zal Peter Jacobs een lezing verzorgen over de Gordel van Smaragd.

Deze lezing is na de jaarvergadering en alleen voor leden toegankelijk.

Op 22 februari zal Henk Woolderink een lezing houden over de Landgoederen in de Franse tijd.

Op 14 maart is er een filmavond onder leiding van Martin van Rossum over Oud-Almelo.

Op 18 april zal André Hottenhuis een lezing houden over Twentse folklore - de mensen en hun taal.

Aanvang van de lezingen: 20.00 uur.

Plaats: de Tuinzaal van Hof 88, bereikbaar via de theateringang. Adres: Elisabethhof 2 in Almelo.

Niet-leden betalen een bijdrage van € 3.00.

Vermelding in 't Inschrien

Wilt u dat lezingen of andere activiteiten van uw vereniging in 't Inschrien worden vermeld, geef dit dan door aan de redactie voor 8 februari 2008.

Boekbespreking

G. Bekkering

Er zijn vorig jaar veel uitgaven gepubliceerd met de geschiedenis van Twente als onderwerp. De Overijsselse Bibliotheekdienst geeft u een goed overzicht op <http://provincie.overijssel.nl/beleid/cultuur/literatuur/overijsseluitgaven>

Wilt u komend jaar dagelijks in Twentse sferen vertoeven dan kunt u rond de feestdagen een scheurkalender (laten) aanschaffen. Naast de bekende Twentse Spreukenkalender is er nu ook een scheurkalender met doorlopend verhaal. In 2008 is dat HuttenKlaos

TWENTSE SPREUKENKALENDER 2008

Samensteller: Gé Nijkamp, blokkalender op schild, 370 pagina's, ISBN 9055120029

Een blokkalender vol Twentse humor, Twents dialect, geschiedenis en folklore. 365 dagen plezier! Naast de spreuken vindt u op de Twentse en andere spreukenkalenders dialectpoëzie, dialectproza, mopjes, streekhistorie, streekfolklore, streekrecepten etc. etc.

TWENTSE SCHEURKALENDER 2008

Samensteller: Harry Beld, blokkalender, 370 pagina's, Uitgave van Elbertinck, ISBN 9789085690481

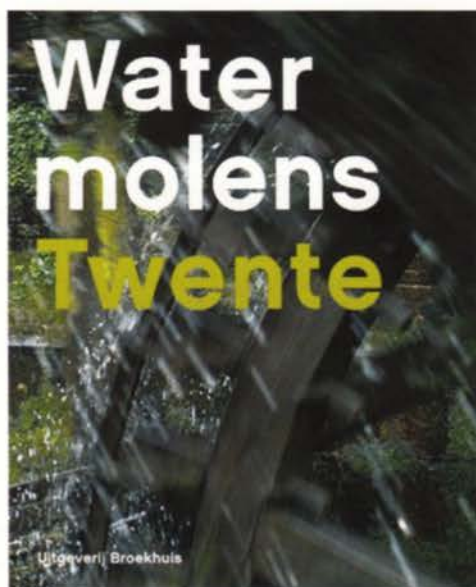
Met de heiligen van de dag, een spreuk van de dag en een foto van de dag. Bovendien vindt u op de achterzijde van elk blad een aflevering van Hutten Klaos, de tekst uit het boek dat Jhr. Van Coeverden er over schreef.

Watermolens Twente

Tekst en kaartmateriaal: Henk Middag
Uitgave: Hengelo : Broekhuis, 2007
Collatie: 98 p : ill., foto's, krt ; 30 cm
ISBN: 9789077780954

Boek over architectuur, techniek, historie en functie van de negen nog in werking zijnde Twentse watermolens. Het boek biedt sfeerbeelden, impressies van molenaars, buurtbewoners en bouwers, historische verhalen, bouwkundige en technische tekeningen en achtergronden, plaats in het landschap, huidige bestemming en mogelijkheden.

Het huishoudelijk kasboek van Georg Willem Amelung : commies van de convoaien en licenten, te Ootmarsum van 22.3.1785-20.10.1788

G.A.B. Nijhuis

Uitgave: Ootmarsum : Vereniging Heemkunde Ootmarsum en Omstreken, 2006
Collatie: 226 p : ill., foto's ; 25 cm ISBN: 9073965225, 9789073965225

Omslagtitel: Georg Willem Amelung, commies van de convoaien en licenten, te Ootmarsum. In het Ootmarsum van het laatste kwart van de 18e-eeuw woonde een zeer kleine groep personen die de lakens uitdeelde. Onder hen was een Georg Willem Amelung, een Duitser, die zich in 1791 in Ootmarsum vestigde, nadat hij was benoemde tot Commies van de Convoaien en Licenten. Hij bleef zijn ambt uitoefenen tot zijn dood in juni 1791. Daarnaast verdiende hij er nogal wat bij. Hij heeft ons een kasboek nagelaten, dat ons een blik op de manier waarop onze voorouders leefden.

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678
www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

Quest

accountants

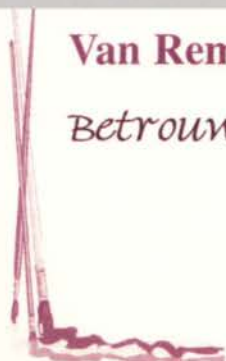
Kottendijk 72, 7522 BT ENSCHEDE
053-4327475

ondernemende adviseurs

www.questaccountants.nl

Van Remeker Schilderwerken

Betrouwbaar en degelijk

Michel van Remeker
Rigtersbleekstraat 23
7521 GH Enschede
Tel: 053 - 4352482
Mobiel: 06 - 53516771

ELEKTROBURO
H. VOS **B.V.**

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

Op 2 december 2019 neemt u 150 euro op. Gewoon bij een Rabo geldautomaat.

(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.

